

POVEZANOST ŽIVOTA NA SALAŠU I U GRADU U BAČKIH BUNJEVACA

MILANA ČERNELIĆOdsjek za etnologiju
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb**UDK:** 39(497.113=862)Pregledni rad
Primljeno: 15.11.2002.
Prihvaćeno: 15.12.2002.

*Većina je bunjevačkih obiteljskih zadruga uz salaš, kao specifičan stambeni i gospodarski prostor, imala i kuću u gradu. Razlog tomu dobrim dijelom valja tražiti u činjenici da na salašima nije bilo organizirane trgovine ni administrativnih i vjerskih ustanova. U pojedinim zadrugama domaćin i domaćica su živjeli u gradu ili su pojedini članovi povremeno, po potrebi, dolazili u grad ili su određeno vrijeme boravili u gradu. Istraživanja koja su prethodila pripremi izložbe *Iz baštine bačkih Hrvata — Bunjevaca* potvrdila su povezanost života bačkih Bunjevaca na salašu i u gradu u prošlosti i sadašnjosti. Salaš je gospodarska osnova na kojoj se temelji dobrobit mnogih bunjevačkih građanskih obitelji.*

Ključne riječi: Bunjevci/Bačka/salaš/gospodarstvo

Još su moja istraživanja o obiteljskim zadrugama u bačkih Bunjevaca u ranim osamdesetim godinama uputila na povezanost života na *salašu* i u gradu. Pod pojmom *salaš* podrazumijeva se odvojeni stambeni prostor i okućnica sa svim gospodarskim zgradama, na koje se odmah nastavlja i dio obradivog zemljišta. U pojedinim zadružnim obiteljima život je bio tako organiziran da je starješina zadruga sa ženom živio u gradu, odvojeno od sinova. Dakle, pojedini članovi zadruga živjeli su odvojeno u dvama različitim tipovima naselja, ali obiteljski i gospodarski povezani, funkcionirali su kao jedna cjelina. Imali su specifične oblike upravljanja i organizacije života i rada, što su potvrdila istraživanja u nekoliko zadružnih obitelji: Firanova zadruga na salašima na Bezdanskom putu kraj Sombora, zadruga Dulića na Đurđinskim salašima kraj Subotice i zadruga Dujmov-Vulce u Gari u južnoj Mađarskoj. Sinovi su morali roditeljima davati *komenciju*, određeni dio od ukupnog zadružnog prihoda. Sinovi su obrađivali zemlju, otac ih je obilazio i nadgledao njihov posao te raspolagao imovinom i novcem. Najstariji sin upravljao je tekućim poslovima, raspoređivao poslove u dogovoru s braćom. Riječ je o nekoj vrsti paralelnog starješinstva. Otac je bio domaćin, a njegov najstariji sin zapravo njegov pomoćnik ili zamjenik. Otac je zapovijedao, a sin je izvršavao poslove domaćina. Otac je zadržao sva svoja prava, a sin je preuzeo većinu njegovih dužnosti (Černelić 1990: 315).

Kao primjer funkcioniranja tako organiziranog života navodim pojedinosti iz života zadruga Dulić. O domaćinu u gradu skrblila je njegova žena. Svake nedjelje

obilazila ih je jedna od snaha i donosila im sve što su naredili da im se donese sa *salaša*. Stari nisu ni u čemu oskudjevali. Obvezatno im se nosio *prisnac*, kolač sa sirom. Dida Ive, starješina zadruga koja se razdijelila na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, živio je sa ženom u Subotici, gdje je obitelj imala dvije kuće. Živjeli su u glavnoj ulici i kad su im dolazili sinovi ili općenito muškarci, ulazili su u veliku kuću. Snaha su ulazile u malu kuću, koja je bila na istom mjestu, samo se u nju ulazilo iz druge sporedne ulice — *na mali sokak*. Domaćin je rano ostao udovac pa ga je svake godine naizmjenice dolazila druga snaha dvoriti. Snaha nije smjela jesti od istoga jela koje je za njega pripremila i nije smjela sjesti s njim za stol. Potomci dida Ive smatraju da je želio biti mali Bog u obitelji. Djeca nisu smjela praviti graju kad bi ga posjetili. Tražio je da mu se iskazuje veliko poštovanje. Starješina zadruga u bačkih Bunjevaca inače je bio veoma autoritativna ličnost. Ivanov nasljednik, sin Petar, bio je manje strog od svojega oca (Černelić 1980, Z 118). Kuća u gradu zajedničko je vlasništvo i svi članovi zadruga imali su pravo doći u kuću po želji i potrebi. Kad se zadruga podijelila, obično se ta kuća prodala i novac bi se podijelio. Druga je mogućnost bila da se kuća izdaje u zakup ukućanima, koji su obično imali mali stan u dvorištu. Bili su dužni održavati red u kući da sve bude pospremljeno kad bi netko od obitelji došao u grad. Ovakav oblik upravljanja zadrugom potvrđen je i na drugim salašima u okolici Subotice. *Kod Bunjevaca se dešavalo da zadruga postane bratska i za života roditelja na taj način što roditelji, kad ostare, odu sa salaša da žive u gradu. Ta zadruga funkcionira kao bratska, njome upravlja najstariji brat, ali je ona, u suštini očinska* (Čupurdija 1981:10).

Uz spomenute iznimke, u doba trajanja zadruga njezini članovi uglavnom nisu živjeli u gradu, već su u grad dolazili povremeno, po potrebi. U pravilu su petkom dolazili na *pijacu* (tržnicu), a nedjeljom u crkvu. Ako su im roditelji bili u gradu, donosili bi im hranu obično petkom i posjećivali ih na veće blagdane. Nerijetko su unuci boravili s djedom i bakom u gradu, gdje su pohađali školu. Katkad su u svojoj gradskoj ili seoskoj kući držali stanare, a tek bi nakon diobe roditelji najčešće s najmlađim sinom ostajali živjeti u gradu. Događalo se i to da čitava obitelj samo ljeti boravi na salašu, dok su roditelji zimi stanovali u gradu. Diobom je kuća u gradu mogla pripasti školovanom sinu, koji je samim tim bio predodređen za građanski život, no ako je u obitelji bilo više sinova, događalo se da školovani sin ne dobije ni kuću ni zemlju. Dio očinske i djedovske imovine već je bio potrošen na njegovo školovanje, kao što je bilo u spomenutoj zadružnoj obitelji Dulić (Černelić 1998:28).

Dakle, uz *salaš* kao specifičan stambeni i gospodarski prostor, većina bunjevačkih obitelji imala je kuću još i u gradu ili u selu. Za salašare nije bilo bitne razlike između sela i grada. Za njih su to bila naselja koja su se razlikovala od salaša, dok među stambenim objektima na salašu, u selu i u gradu zapravo i nije bilo razlike. Razlog tomu što su salašari imali zasebnu kuću i u naselju, dobrim dijelom valja tražiti u činjenici da na salašima nije bilo organizirane trgovine niti administrativnih i vjerskih ustanova. *Kao stambena i gospodarska cjelina salaši su se dijeljenjem obitelji postupno grupirali jedan uz drugoga. Na taj način nastajala su postupno naselja seoskog tipa na početku 20. stoljeća. Od kraja 17. stoljeća pojedine bunjevačke obitelji, zbog različitih zasluga u*

obavljanju pretežno graničarskih djelatnosti, stekle su plemićke titule. Kada su Sombor i Subotica sredinom 18. stoljeća dobili uredbom carice Marije Terezije status slobodnih kraljevskih gradova, pojedine obitelji seljaka plemića naseljavale su područje današnjeg Lemeša (službeno Svetozar Miletić), koji je zbog toga prije od drugih bunjevačkih mjesta poprimio osobitosti seoskog naselja (Černelić, Petrović 1998).

Dakle, u bačkim Bunjevaca se u specifičnom odnosu nalaze *salaš* i grad, odnosno *salaš* i selo, kao što je to sa spomenutim mjestom Lemeš. Život određene obitelji u ta dva tipa naselja usporedno funkcionira u okviru zadruga. Način života bunjevačkih poljodjelaca međusobno ih povezuje.

Istraživanja koja su prethodila pripremi izložbe *Iz baštine bačkih Hrvata* —
— *Bunjevaca* među bačkim Bunjevcima koji su se u razdoblju između četrdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća doselili u Hrvatsku, pokazala su da nije sasvim jednostavno odvojeno prikazati život na salašu od života u gradu. Mnogi predmeti za dnevnu uporabu, koji su karakteristični za salašarska domaćinstva, mogu se naći i u građanskim kućama u Somboru i Subotici. Istodobno, skupocjenih predmeta, često čak i luksuznih, ima i na salašima, kao što su primjerice skupocjeni secesijski namještaj i svjetiljke, luksuzne zavjese, zidni satovi i porculansko posuđe. *Salaš* predstavlja gospodarsku osnovu na kojoj se temelji dobrobit mnogih bunjevačkih obitelji i način života bačkih Bunjevaca uopće (Černelić, Petrović 1998). Svojim načinom života oni relativiziraju razliku između seoskog i građanskog života i međusobno ih prožimaju. Tek se raspadom zadruga članovi obitelji odvajaju jedni od drugih i jedni ostaju seljacima, a drugi postaju građanima. Potomci nekadašnjih salašara predmetima koje su baštinili od svojih predaka iskazuju prema njima svoje poštovanje i zahvalnost za dobru materijalnu osnovu na temelju koje su mogli lakše započeti i izgraditi svoj život u građanskoj sredini. Svi naši kazivači, odnosno bunjevačke obitelji i pojedinci koji su sudjelovali u pripremi izložbe, došli su iz gradova Sombora i Subotice ili rjeđe i iz sela (spomenuto plemićko naselje Lemeš i Čonoplja) u Zagreb i okolicu (Kutina, Samobor). U pravilu su visokoobrazovani, tek pojedinci imaju samo srednjoškolsko obrazovanje. *Svaki je pojedinac, netko više a netko manje, neposredno ili posredno, vezan uz salaš, osobnim doživljajem kroz sjećanja i uspomene, rjeđe tek samo preko svojih bližih i daljih predaka. Različiti odnos svakoga pojedinca prema salašu i prema predcima koji su tamo živjeli moguće je iščitavati u predmetima koje je svaki od njih sačuvao* (Černelić 1998:26). Mnogi predmeti iz njihova zavičaja koje su sa sobom ponijeli u Hrvatsku potječu sa salaša. Prije dolaska u Hrvatsku oni su ih dijelom koristili ili su ih barem čuvali kao uspomenu na salaš u gradovima ili selima kamo su se preselili sa salaša oni sami ili su to prije učinili još njihovi predci. Danas ih čuvaju u svojem novom okruženju da bi dio svojega naslijeđa i identiteta prosljedili svojim potomcima.

Istraživanje načina života bačkih Bunjevaca u prošlosti i sadašnjosti potvrdilo je povezanost života na salašu i u gradu ili selu. Korijene tomu valja tražiti u zadržanom sustavu obiteljskog života. Nakon diobe, pojedinačne obitelji koje su nekoć zajedno živjele na salašu u zadrugama, razdvojile su se i nastavile samostalan život, neke od njih i dalje na salašima ili u selima (koja su nastala umnažanjem salaša), a druge u gradovima.

Sličan proces događao se i u daljoj prošlosti prije sredine 20. stoljeća u bogatijim veleposjedničkim salašarskim obiteljima, koje su bile materijalno sposobne svojim potomcima osigurati školovanje i građanski život. Većinom se to ipak događalo procesima raspada zadružnog obiteljskog sustava. S vremenom se salaši napuštaju, što je odraz društveno-gospodarskih procesa u suvremenom društvu.

Dakle, sad se već jasnije mogu izdvojiti obitelji ili njihovi članovi koji su ostali živjeti i raditi na salašima od onih koji su postali građani u doba dijeljenja zadruga, a pojedinci među njima i prije. Međutim, predmeti koje su naslijedili od svojih predaka i sačuvali ih, bez obzira na stupanj obrazovanja i mjesto stanovanja, upućuju na neraskidivu vezu između života na salašu, u selu i u gradu. U novoj sredini ti su predmeti postali simboli njihova identiteta i povezanosti sa zavičajem.

LITERATURA I IZVORI

ČERNELIĆ, Milana (1980): *Zadruga Dulića, Đurđin*. Z 118, Etnološki zavod Filozofskog fakulteta, Zagreb.

ČERNELIĆ, Milana (1990): O tragovima zadruge kod Bunjevaca u južnoj Mađarskoj. *Migracijske teme* 6 (3), Zagreb, str. 311-323.

ČERNELIĆ, Milana (1998): O životu na salašu. U: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca*. Katalog izložbe, Etnografski muzej, Zagreb, str. 26-34.

ČERNELIĆ, Milana, PETROVIĆ, Tihana (1998): Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca. U: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca*. Katalog izložbe, Etnografski muzej, Zagreb.

ČUPURDIJA, Branko (1981): Društveni život na salašima u okolini Subotice. *Zbornik radova Etnografskog inštituta SANU* 13, Beograd, str. 1-41.

CONNECTIONS BETWEEN LIVING ON THE SALAŠ AND IN THE TOWN AMONG THE BUNJEVCI CROATS IN BAČKA

Summary

Research on extended families named *zadruga* among the Bunjevci Croats in Bačka has pointed to the connections between the living on the *salaš* (the farm) and in the town. The majority of those families, along with the *salaš* as a specific dwelling and economic space, also owned a household in the town. In some families the master lived in the town with his wife, separated from their sons, but they still functioned as an economic and family whole. The father kept all his rights, but the eldest son was the one who accomplished the majority of his duties on the *salaš*. Still the members of the *zadruga* mostly did not live in the town, they spent some time occasionally there according to their needs. The reason why the members of the *zadruga* had a separate house in the

town could lie in the fact that there was neither organized commerce nor administrative and religious institutions near the *salaš*.

The preparation of the exhibition *From the Heritage of the Bunjevci Croats in Bačka* has confirmed the fact that the descendents of those families, who nowadays live in Croatia, use the articles they have inherited from their ancestors to show their manifolded connection to the life on the *salaš*. The *salaš* represents an economic basis on which the wellbeing of many Bunjevci urban families and their way of life in general have been founded. The articles from their homeland, which they have brought to Croatia, originate from or are indirectly connected with the living on the *salaš*. These articles became the symbols of their identity and connection with their homeland. The research on the way of life of the Bunjevci in Bačka in the past and in the present has confirmed close connection of the living on the *salaš* and in the town, which have been rooted in the system of extended families.

Keywords: Bunjevci; Bačka; *salaš*/farm; economy

Translated by Nevena Škrbić